

יקראנה למפרע, שכבר דרשוהו מ"והיו":
 "דבריים" "הדבריים" לא משמע להו לדרשה.

דאמר: הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו,
 יצא. (24)

ורבי נמי — הסובר שאין קריאת שמע
 נקראת אלא בלשון הקודש — הכתיב:
 "שמע" ומשמע בכל לשון שאתה שומע.

עוד שואלת הגמרא: לימא קסבר רבי [האם
 הכרח הוא לומר שסובר רבי]:

ומשנינן: ההוא "שמע" מיבעי ליה לרבי, כדי
 ללמד: "השמיע לאזניך מה שאתה מוציא
 מפיך", וכל הקורא את שמע ולא השמיע
 לאזנו לא יצא.

כל התורה בכל לשון נאמרה, כלומר: ניתנה גא-גא

התורה לקרותה בבית הכנסת בכל לשון? (1)
 ומשום דאי סלקא דעתך: בלשון הקודש
 נאמרה, אם כן "והיו" — ללמד על קריאת
 שמע בפרט שהיא נאמרת בלשון הקודש —
 דכתב רחמנא למה לי?! (2)

ורבנן — שאין תיבת "שמע" מיותרת
 לשיטתם ללמד דין זה — סברי ליה כמאן

ומשנינן: אין מכאן הכרח, כי יש לומר: אף

כנוסח התורה ממש, שאם לא כן אין צריך לדעת
 רבי לימוד נפרד שלא יאמר למפרע, "דממילא
 שמעת מינה".

אם לא קרא קריאת שמע שחרית וערבית כבר
 יצא ידי חובת "והגית בו יומם ולילה", ולכן, אם
 כל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה, הוא
 הדין שמצות קריאת שמע היא בלשון הקודש,
 אבל שאר כל השנויים במשנתנו: פרשת סוטה,
 ווידוי מעשר, חליצה, ומקרא בכורים וכו', כל
 אלו לא בתורת לימוד הם נאמרים אלא כל אחד
 לפי ענינו, אין דומות לכלל כל התורה, וכל אחד
 גלי ביה רחמנא כדינו, יש מהם בכל לשון, ויש
 מהם דוקא בלשון הקודש, ומילתא דמסתבר
 הוא.

24. בגמרא ברכות טו א, נתבארה מחלוקת תנא
 קמא ורבי יוסי בדין השמיע לאזנו אם יצא,
 שהוא משום, שרבי יוסי דורש כן מ"שמע",
 ותנא קמא סובר שפסוק זה נצרך ללמד בכל
 לשון שאתה שומע, ואילו רבי יוסי סובר
 ש"תרתוי שמע מינה" מהפסוק "שמע" [ראה
 ברשב"א שם ביאור דבר זה]; והקשו התוספות
 כאן, למה לא ביארה הגמרא את שיטת חכמים
 כרבי יוסי, דתרתוי שמע מינה, ולא יישבו, וראה
 מה שכתב בזה ב"הערות".

ויש מי שהכריח סברא זו, שהרי כתב רש"י
 במשנה בכל הנאמרים בלשון הקודש, שלכן
 צריך פסוק ללמד שהם נאמרים בלשון הקודש,
 כדי שלא נלמד מסוטה ומיודוי מעשר שאינם
 נאמרים בלשון הקודש, אף שיש להם נוסח
 בתורה; ולפי זה, אם תמצי לומר, שסברת
 הגמרא כאן שייכת גם בסוטה וביודוי מעשר, אם
 כן מאי קשיא?! והרי סוף סוף צריך פסוק
 בקריאת שמע שיקראנה בלשון הקודש [לדעת
 רבין], כדי שלא נלמד מסוטה ומיודוי מעשר?!
 ובהכרח, שרק קריאת שמע בלבד תלוי בדין זה,
 ולא סוטה ומיודוי מעשר.

1. התוספות והראשונים בברכות יג א ובתוספות
 שאנן כאן, תמהו על שיטת רש"י שנתבארה
 בפנים, שהרי לא מצינו מן התורה מצות קריאה
 ספר תורה בבית הכנסת שהיא מתקנת עזרא;
 וראה שם.

2. כתב ב"קרבן אורה" ד"ה ונראה: לא דייק
 הש"ס כן, אלא גבי קריאת שמע שעיקר חיובה
 הוא ממצות תלמוד תורה, וכמו שאמר, שאפילו

[בקשת רחמים היא], כל היכי דבעי מצלי, בכל צורה שידוע הוא לכיין בה את לבו הרי הוא מתפלל.

ומקשינן על משנתנו: וכי אכן תפלה בכל לשון היא נאמרת?! והאמר רב יהודה:

לעולם אל ישאל [יבקש] אדם את צרכיו מהקב"ה בלשון ארמית, (3) ומשום דאמר רבי יוחנן: כל השואל צרכיו בלשון ארמי, אין מלאכי השרת נזקקין לו, לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי?!

ומשנינן: לא קשיא!

כי הא — דרב יהודה שלא יתפלל בלשון ארמי — ביחיד, שהוא זקוק לכך שיסייעוהו מלאכי השרת.

הא — משנתנו דבכל לשון היא נאמרת — בצבור, שהם אינם זקוקים למלאכי השרת, וכמו שאמר באיוב [לו ה] "הן אל כביר ולא ימאס", שאינו מואס בתפילת הרבים. (4)

בתוספות שאנן שכתב: "יש מפרשים בפרק קמא דשבת, דמכירין בו, אבל אינן חוששין בו, ואין נראה מכאן דמשמע בסמוך [גבי גבריאל, ראה בהערה שם], שאין מכירין בו כלל".

ג. המהרש"א ב"חידושי אגדות" כאן, ביאר לשיטת הסוברים ש"לשון ארמי" לאו דוקא, והוא הדין כל לשון לע"ז, שרב יהודה נקט "לשון ארמי", לרבותא, שאף בלשון זו לא ישאל, אף על פי שבלשון זה נכתב ה"תרגום", והוא ניתן מסיני כמבואר במגילה ג א.

4. הרא"ש בברכות פרק ב סימן ב הביא בשם רבני צרפת, שאף היחיד יכול להתפלל את

שבלשון הקודש נאמרה, מכל מקום איצטריך "והיו" כדי ללמד על קריאת שמע שהיא אינה נקראת אלא בלשון הקודש, משום דמאידך גיסא כתיב גבי קריאת שמע: "שמע", וכדי שלא נדרוש "בכל לשון שאתה שומע", אלא נדרשהו ללמד שצריך להשמיע לאזניו.

עוד שואלת הגמרא: לימא קסברי רבנן: כל התורה כולה בלשון קודש נאמרה? ומשום דאי סלקא דעתך בכל לשון, אם כן "שמע" דכתב רחמנא — כדי לרבות קריאת שמע שהיא נקראת בכל לשון — למה לי?!

ומשנינן: אין הכרח מכאן, כי יש לומר: אף שבכל לשון נאמרה, מכל מקום איצטריך הכתוב לומר "שמע", משום דמאידך גיסא כתיב "והיו", וכדי שלא נדרוש "והיו, בהוייתן יהו", אלא נדרשהו ללמד שלא יקרא למפרע.

שנינו במשנה: אלו נאמרין בכל לשון וכו' תפלה:

ומפרשינן טעמא, משום דתפלה רחמי היא

3. א. דעת הרא"ש בברכות פרק ב סימן ב, שלא אמר רב יהודה אלא בלשון ארמי, משום שלשון זה מגונה בעיניהן להזקק לו, ונחלק שם על רבני צרפת ותלמידי רבינו יונה שנקטו בפשיטות לא כן; וראה ב"מעדני יום טוב" שם, שנתן טעם למה הוא מגונה בעיניהם; וראה ב"קרן אורה" כאן שהקשה מסוגייתנו על הרא"ש, וראה מה שכתב בזה ב"תורת הקנאות".

ב. בתוספות בשבת יב ב נשאר בתימה "דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים, ולשון ארמי אין יודעים!?!"; והרא"ש בברכות שם, הוכיח מזה שלא אמרו אלא בלשון ארמי, משום שהוא מגונה בעיניהם להזקק לו; וראה כאן

ותו מקשינן: וכי אטו אין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי?!

והתניא:

יוחנן כהן גדול שמע — ביום הכפורים שבזמן מלחמת החשמונאים עם היונים, כשהיה עובד עבודת היום — בת קול יוצא מבית קודש הקדשים, שהוא אומר: "נצחו טליא [פרחי כהונה מבית חשמונאי] דאזלו לאגהא קרבא לאנטוכיא [שהלכו לאנטוכיא לעשות מלחמה].

ושוב מעשה בשמעון הצדיק שהיה כהן גדול, ששמע בת קול ביום הכפורים מבית קודש הקדשים, שהוא אומר: בטילת עבדתא⁽⁵⁾ דאמר שנאה לאיתאה על היכלא [התבטל גיוס החיל שהיה אמור השונא להביא על היכל הקודש בירושלים], ונהרג גסקלגם מלך יון, ובטלו גזירותיו.

וכתבו אותה שעה שיצתה בת הקול וכיוונו לאחר זמן את השעה שבה מת מלך יון ומצאוהו מכוון —

ובלשון ארמי היה בת הקול אומר!

הרי שמכירים מלאכי השרת בלשון ארמית!?!⁽⁶⁾

ומיישבת הגמרא קושיא זו בשני אופנים:

אי בעית אימא: בת קול שאני, דלאשמועי עבידא, אותה מידה הממונה על כך אכן יודעת בלשון ארמי, כי היא עשויה כדי להשמיע, ופעמים שמשתלחת לאומה זו, ופעמים לאחרת.

ואי בעית אימא: בת הקול שיצתה של גבריאל הוה, שהוא אכן יודע גם לשון ארמי, דאמר מר: בא גבריאל ולימדו ליוסף שבעים לשון.⁽⁷⁾

מלאכי השרת מכירין כלל בלשון ארמי [או בכל הלשונות], ולא רק שאין משתמשין בו; וכוננתו היא להוכיח מדברי הגמרא כאן, שאם תמצי לומר שאינם רוצים להשתמש בלשון זה, אם כן מה ראייה מגבריאל שהוא משתמש בלשון זה, ממה שלימדו ליוסף את מה שהיה צריך ללמוד. ב. יש מי שהקשה לפי שיטת הרא"ש שהנידון הוא על לשון ארמי בלבד: שמא אכן לא לימדו לשון ארמי, וכבר ידעה יוסף מלבן אבי אמו — שהיה יוסף בביתו שש שנים משנולד, עד שיצא יעקב מבית לבן — שנשתמש בלשון זו, כמו שנאמר: [בראשית לא מז] "ויקרא לו לבן יגר שהדותא"; ואין להוכיח מלשון "שבעים לשון", שהוצרך ללמדו כל לשונות האומות, שהרי ודאי ידע יוסף את השפה המצרית, אחר שהיה כבר — באותה שעה שלימדו גבריאל — שלש עשרה שנה במצרים, [מבן שבע עשרה כשיצא

תפילת הציבור בכל לשון, שזה חשוב כמו ציבור, ולא אמרו אלא בשואל צרכיו, וכגון שיש לו חולה בתוך ביתו, או דבר אחר שהוא צריך; והרא"ש שם אינו סובר כן.

5. כאן פירש רש"י ש"עבדתא" הוא חיל, ואילו בשבת מט א פירש רש"י: כל מילתא דרמי עליה דאיניש קרי ליה עבדתא, ואינו אלא צבא מלחמה להחריב.

6. כתב המהרש"א בחידושי אגדות, דמשמע להו שלא מפי השכינה היה, שאם כן נבואה היא, ואלו המעשים היו בבית שני, שכבר בטלה הנבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי.

7. א. לעיל בהערה 3 אות ב, הובאו דברי ה"תוספות שאנץ", שמסוגייתנו מוכח שאין

ומפרשינן טעמא, משום דכתיב בפרשת שבועת העדות: "ונפש כי תהטא ושמעיה קול אלה", וממה שאמרה תורה: "ושמעיה" ולא "והשביעה", הרי משמע בכל לשון שהיא שומעת. (10)

שנינו במשנה: אלו נאמרים בכל לשון וכו':
שבועת הפקדון:

שנינו במשנה: אלו נאמרים בכל לשון וכו':
ברכת המזון: (8)

ומפרשינן טעמא משום דכתיב: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך", ולא אמרה התורה כיצד ובאיזה נוסח לברך, אלא בכל לשון שאתה מברך. (9)

שנינו במשנה: אלו נאמרים בכל לשון וכו':
שבועת העדות:

העדות ללמד שהוא נאמר בכל לשון [כלומר: והרי אין נוסח בתורה לשבועת העדות, ואם כן מהיכי תיתי שתיאמר בלשון הקודש דוקא, וכמו שכתב רש"י גבי ברכת המזון], שהוא משום "דאי לא כתב קרא, איכא למימר דבעינן דומיא דשבועת הר גריזים והר עיבל שהוא בלשון הקודש".

והקשו התוספות: אדרכה נלמד משבועת סוטה שהיא נאמרת בכל לשון, ומנין ללמוד משבועת הר גריזים [משמע כוונתם, שמסבא הייתי לומד לקולא ולא לחומרא, שאם לא כן לא הקשו כלום]?! ולכן פירשו באופן אחר, ראה שם.

ויש מי שכתב לבאר שיטת רש"י, דהנה המקור לפרשת סוטה שהיא נאמרת בכל לשון [מ"ואמר אל האשה", לעיל לב ב], לא נאמר בתורה בשבועה אלא באלה, ונתבאר בהערות שם, שהשבועה אין צריכה לימוד שהיא נאמרת בכל לשון היות ואין נוסח בתורה לשבועה, אלא לאלה; ולכאורה אכתי תיקשי: נילף משבועת הר גריזים שהיא צריכה לשון הקודש, כשם שכתב רש"י כאן גבי שבועת העדות!?

ויש לומר, שאכן אם לא שהיתה מגלה התורה בשבועת העדות שהיא נאמרת בכל לשון, הייתי אומר, שהן שבועת העדות והן שבועת הסוטה למדים משבועת הר גריזים שהיא צריכה לשון הקודש, ואך משום שלמדנו בשבועת העדות

מיעקב, ועד בן שלשים כשעמד לפני פרעה], ומה שאמרו "שבעים לשון", היינו שעשה שידע שבעים לשון, כשהשלים לו מה שהיה חסר לו.

8. כתב רש"י, דלא גרסינן "מנלן", דלא בעיא קרא, דמהיכי תיתי דבעינן לשון הקודש; וכבר נתבאר שיטת רש"י בהערות לעיל לב ב גבי פרשת סוטה שהקשתה הגמרא "מנלן", שבכל מקום שאין נוסח בתורה, אין צריך לימוד שהיא נאמרת בכל לשון, ואשר מטעם זה מחק רש"י כאן "מנלן"; וראה עוד ברש"י לקמן גבי שבועת העדות, ובמה שיתבאר שם בהערות.

9. א. לשיטת רש"י, אין זה לימוד שנאמר בכל לשון, אלא שהתורה אמרה לברך ולא נתנה נוסח איך לברך, ואם כן יברך בכל נוסח ובכל לשון שימצא לנכון.

ב. כתוב כאן בתוספות שאנץ: "יש אומר בפשט, שצריך לברך בעל הבית, דכתיב "וברכת את" ו"את" ריבויא הוא, לרבות בעל הבית.

10. א. נתבאר על פי רש"י; וראה לעיל לב ב גבי קריאת שמע דילפינן מ"שמע" במה שהובא שם בהערות בשם המאירי, שהלימוד הוא משום שלשון "שמע" משמע לשון הבנה, ולכאורה לפי שיטתו יש לומר כן גם בשבועת העדות.
ב. פירש רש"י, שלכך צריך פסוק בשבועת

ומפרשין טעמא, משום דאתיא בגזירה שוה: "תחטא תחטא" משבועת העדות, שאינה צריכה לשון הקודש.⁽¹¹⁾

שנינו במשנה: ואלו נאמרין בלשון הקודש: מקרא בכורים וחליצה וכו'. מקרא בכורים כיצד: "וענית ואמרת לפני ה' אלהיך", ולהלן הוא אומר: "וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל", מה עניינה האמורה להלן בלשון הקודש, אף כאן בלשון הקודש:

שואלת הגמרא: ולויים גופייהו מנלן, שהקפידה תורה שיאמרו דוקא בלשון הקודש!?⁽¹²⁾

ומשנינן: אתיא ברכות וקללות דלויים בגזירה שוה "קול קול" ממשנה.

כתיב הכא גבי לויים: "קול רם", וכתיב התם גבי משה: "משה ידבר והאלהים יענו בקול".

11. א. נאמר בשבועת הפקדון: "נפש כי תחטא", ונאמר בשבועת העדות: "ונפש כי תחטא".

ב. כתבו התוספות, שלרווחא דמילתא הביאה הגמרא את הגזירה שוה, משום שלמדו ממנה דין אחר בגמרא בשבועות לד א, כי אף בלא גזירה שוה מהיכי תיתי שתיאמר שבועת הפקדון בלשון הקודש דוקא; ובפשוטו, לא כתבו כן אלא לשיטתם שנחלקו על רש"י לגבי שבועת העדות, אבל לרש"י הסובר, שלכך צריך לימוד בשבועת העדות שהוא נאמר בכל לשון, כדי שלא נלמד משבועת הר גריזים, אם כן לכאורה הוא הדין שבועת הפקדון.

אך לפי מה שנתבאר בהערה לעיל גבי שבועת העדות, שאחר גילוי הכתוב בשבועת העדות שהיא אינה צריכה לשון הקודש, שוב ממילא יש ללמוד לכל השבועות לקולא משבועת העדות ולא משבועת הר גריזים, אם כן אף לרש"י צריך לומר שאין צורך ללמוד גזירה שוה שבועת הפקדון משבועת העדות, ולרווחא דמילתא כתבה כן הגמרא.

12. פירושו: הרי יש לנו ללמוד מסוטה קריאת שמע וידיוי מעשר, שאף על פי שנאמר בתורה נוסח אמירתם, מכל מקום אינם צריכים לשון הקודש בדוקא, ועל דרך שפירש רש"י במשנה בד"ה ואלו נאמרין בלשון הקודש].

שהיא אינה צריכה לשון הקודש, ממילא אף שבועת סוטה אינה צריכה לשון הקודש, שהיא למידה לקולא משבועת העדות ולא לחומרא משבועת הר גריזים; ואם כן נתיישרה ממילא קושיית התוספות על רש"י, ונראה עוד בהערה לקמן גבי שבועת הפקדון].

ג. בעיקר דברי רש"י שכתב, שהיינו למדים שבועת העדות משבועת הר גריזים, צריך ביאור: והרי לכאורה ברכות וקללות היו שם, ולא שבועה; וביותר, שבגמרא שבועות לו א איתא: "תנא, ארו: בו נידוי, בו קללה, בו שבועה", והגמרא שם לומדת ש"בו נידוי" מ"אורו מרוז", ו"בו קללה" מהקללות שבהר גריזים, וש"בו שבועה" משבועת יהושע אחר מלחמת יריחו; ואם כן משמע, שהקללות שבהר גריזים לא כללו שבועה; ואפשר, שאכן אם לא היינו יודעים משבועת יהושע ש"ארו בו שבועה", באמת היינו אומרים שלא היו שם אלא קללות, אבל אחר שלמדנו ש"ארו בו שבועה", ממילא נכלל ב"ארו" שבהר גריזים מלבד הקללה, גם שבועה ונידוי; ונראה לשון רש"י בבראשית יב ו: "הראהו — הקב"ה לאברהם — הר גריזים והר עיבל, ששם קבלו שבועת התורה; וראה לשון רש"י בדברים כח טט, בסוף התוכחה שבפרשת כי תבוא, על הפסוק "אלה דברי הברית", וצריך תלמוד.

ומפרשינן: מיבעי ליה לרבי יהודה גזירה שוה ד"עניה עניה", כדי לאגמורי לברכות וקללות דלויים, דהם בלשון הקודש, כלומר: גזירה שוה זו לא ניתנה כדי ללמוד מלויים לחליצה, אלא בהיפוך, כדי ללמוד מחליצה ללויים שיאמרו בלשון הקודש, וכדמפרש ואזיל.

ומקשינן: וכי למה לו לרבי יהודה ללמוד ללויים שיאמרו בלשון הקודש מחליצה, ולילף רבי יהודה ללויים ממשוה בגזירה שוה ד"קול קול", וכאשר למדוהו חכמים!?

ומשינינן: הרי אין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבתי, ורבי יהודה, גזירה שוה ד"ענייה ענייה" גמיר מרבתי; ואילו גזירה שוה ד"קול קול" לא גמיר מרבתי.

תניא נמי הכי שלדעת רבי יהודה ברכות וקללות דלויים נלמדים שהם בלשון הקודש ממה שנאמר בהם "ענייה" ["וענו ואמרו"], ולא כחכמים הלומדים כן מ"קול רם":

דהא תניא: רבי יהודה אומר:

כל מקום שנאמר בדבר התלוי בדיבור: "כה", "ככה", "ענייה ואמירה", אינו אלא בלשון הקודש.

ומפרש לה רבי יהודה:

"כה" הוא מה שנאמר בנשיאת כפים: "כה תברכו את בני ישראל אמור להם", ומכאן אנו לומדים לנשיאת כפים שהיא בלשון הקודש.

"ככה" דחליצה.

ללמד: מה להלן גבי משה במתן תורה בלשון הקודש היה, שהרי בה ניתנה תורה, אף כאן בברכות וקללות דלויים בלשון הקודש.

שנינו במשנה: חליצה כיצד, "וענתה ואמרה", ולהלן הוא אומר "וענו הלויים ואמרו" מה להלן בלשון הקודש, אף כאן בלשון הקודש; רבי יהודה אומר: "וענתה ואמרה ככה", עד שתאמר בלשון הזה:

ומפרשינן לרבנן הלומדים לשון הקודש בחליצה מגזירה שוה, אם כן האי "ככה" האמור בחליצה מאי עבדי ליה?

מיבעי להו ל"ככה" כדי ללמד לדבר שהוא מעשה בחליצה כגון חליצה ויריקה, הרי הוא מעכב, מאחר שהסמיכה התורה "ככה" ל"יעשה", ועדיין לא שמענו על לשון שהוא מעכב.

ורבי יהודה מ"כה", "ככה", כלומר: אם לא היתה באה התורה אלא ללמד על מעשה שהוא מעכב, די לה לאמר "כה", ומאחר שאמרה "ככה", הרי למדנו אף ללשון שהוא מעכב.

וטעמם של רבנן שאין לומדים למעשה שהוא מעכב מ"כה" "ככה", הוא משום ד"כה" "ככה" לא משמע להו דרשה כלל, ואם כן לומדים אנו מ"ככה" שמעשה מעכב, ועדיין לא שמענו שלשון מעכב.

לג-ב ומקשינן לרבי יהודה הלומד שחליצה היא בלשון הקודש מ"ככה", אם כן האי "וענתה ואמרה" — שלמדו ממנו חכמים גזירה שוה "עניה עניה" — מאי עביד ליה [מה ידרוש בן], כלומר: גזירה שוה "עניה עניה" למה ניתנה?